

Державний вищий навчальний заклад
«Українська академія банківської справи
Національного Банку України»

Препринт серії № UABS MEN/2011/011

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ
РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Д'яконова І.І.

**д.е.н., професор, завідувач кафедри
менеджменту**

Мордань Є.Ю.

аспірант кафедри менеджменту

*ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку
України»*

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В умовах розвитку глобалізаційних процесів приплив міжнародного капіталу до країни з перехідною економікою, якою є Україна, сприяє соціально-економічному піднесенню та інтеграції у світове господарство. Успішно функціонуючий фінансовий ринок є запорукою створення ефективної ринкової економіки. Зважаючи на те, що український фінансовий ринок розвивається за банкоцентричною моделлю, за останні десять років банківський сектор став одним із найпривабливіших для іноземних інвесторів. Міжнародні банки в процесі свого становлення та розвитку на нових ринках відчувають вплив цілої низки ризиків, зокрема таким як кредитні, операційні, ринкові, політичні та інші. З цих причин закордонні інвестори намагаються експортувати капітал у країну з сформованим ринковим середовищем, де законодавчо закріплені гарантії збереження їх вкладів та захист від різних категорій ризиків.

Постає необхідність дослідити динаміку входження та функціонування банків з іноземним капіталом на базі зміни основних чинників, що сигналізують іноземному інвесторові про сприятливі умови вкладення коштів в банківський сектор України. Такими факторами є основні макроекономічні показники розвитку країни та якість державного регулювання галузі, зокрема відповідність його міжнародним стандартам.

Становлення системи банківського регулювання та нагляду Національним банком України відбувається за рахунок поетапного впровадження у законодавчі акти рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду, зокрема Міжнародної конвергенції щодо вимірювання та вимог до капіталу (Базель I), прийнятої у липні 1988 року, створення якої мало сприяти забезпеченню стабільності міжнародної банківської системи та створення рівних конкурентних умов для міжнародно-активних банків.

Нормативно-правовий документ, що визначав правові основи банків, порядок створення і основні принципи їх діяльності став Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 20 березня 1991 р. [1].

На підставі прийнятого Національним банком 17 липня 1992 р. Тимчасового положення «Про порядок створення, реєстрації комерційних банків і здійснення нагляду за їх діяльністю» [2] надається право створювати на території України банків інших держав, їх філії і

представництва, банків за участю іноземного капіталу. В 1994 році відповідно до "Принципів нагляду за іноземними філіями банків" [3], розроблених у 1992 році Базельським комітетом, Національний банк України прийняв Положення «Про порядок видачі ліцензій на створення комерційних банків за участю іноземних юридичних та фізичних осіб» № 24, що зазначає обов'язковий перелік умови лише при наявності яких НБУ розглядає установчі документи комерційного банку за участю іноземного капіталу.

Правову основу пруденційного регулювання закладено Положенням «Про економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків» від 21.12.93 № 114. З метою захисту інтересів клієнтів та забезпечення фінансової надійності банків, Національний банк України встановлює обов'язкові для всіх комерційних банків економічні нормативи: мінімальний розмір статутного фонду; платоспроможність банку; показники ліквідності балансу; максимальний розмір ризику на одного позичальника; обов'язкові резерви, що розміщуються у Національному банку [4].

Проте, прийняті нормативні акти лише частково відповідали вимогам та стандартам Європейського союзу й потребували суттєвої трансформації. Відсутність ефективного механізму регулювання як національних банків так і банків з іноземним капіталом в частині входження на ринок банківських послуг, їх функціонування та заходів впливу за порушення чи недотримання законодавчої бази гальмував процес входження іноземних інвестицій на український ринок банківських послуг.

Поряд з проблемою відсутності належного банківського законодавства перші роки незалежності супроводжувалися депресивними явищами в економіці, зокрема спадом реального ВВП, високими темпами інфляції, зменшенням заробітних плат та валютною нестабільністю. Затверджена програма антиінфляційних заходів у жовтні 1994 року сприяла скороченню темпів зростання грошової маси в 1995 році порівняно з 1994 роком з 667,2% до 215,5%, індексу споживчих цін з 501,0% до 281,7% та уповільнила тривалий спад виробництва з 22,9% до 12,2% [5,6].

Незважаючи на несприятливі економічні умови та недосконалість законодавчої бази з питань функціонування банківського ринку на території України в 1994 році налічувалося 12 банківських установ, створених за участю іноземного капіталу, а в 1996 році – 14 (рис. 1).

З точки зору існування широкомасштабного спектру ризиків притаманних банківській діяльності існуючих економічних нормативів виявилось недостатньо, щоб забезпечити ефективне банківське регулювання та нагляд. Вводилася в дію Інструкція № 10 "Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків" від 30.12.1996 № 343 в якій було встановлено 9 обов'язкових економічних нормативів та 7 оцінних показників банківської діяльності; проте в наступній редакції

цього документа, що була здійснена у зв'язку з переходом банківської системи до міжнародних стандартів ведення бухгалтерського обліку, у 1997 році коло економічних нормативів розширилося до 21 [9].

Поступове впровадження положень Базельського комітету в національне законодавство, успішне проведення грошової реформи восени 1996 року, та введення в обіг національної грошової одиниці – гривні збалансувало економічні процеси в країні та підвищило інтерес зарубіжних інвесторів до української економіки. За даними НБУ на кінець 1997 було зареєстровано 22 іноземних банків та їх представництв на території України, в 1998 році – 28, а в 1999 році вже 30 (рис. 1). Проте економічне становище в країні було вкрай нестабільне: від'ємний приріст ВВП (-0,2%), динаміка зростання рівня інфляції (19,2%) значно перевищує темпи зростання заробітних плат (3,4%) (рис. 2).

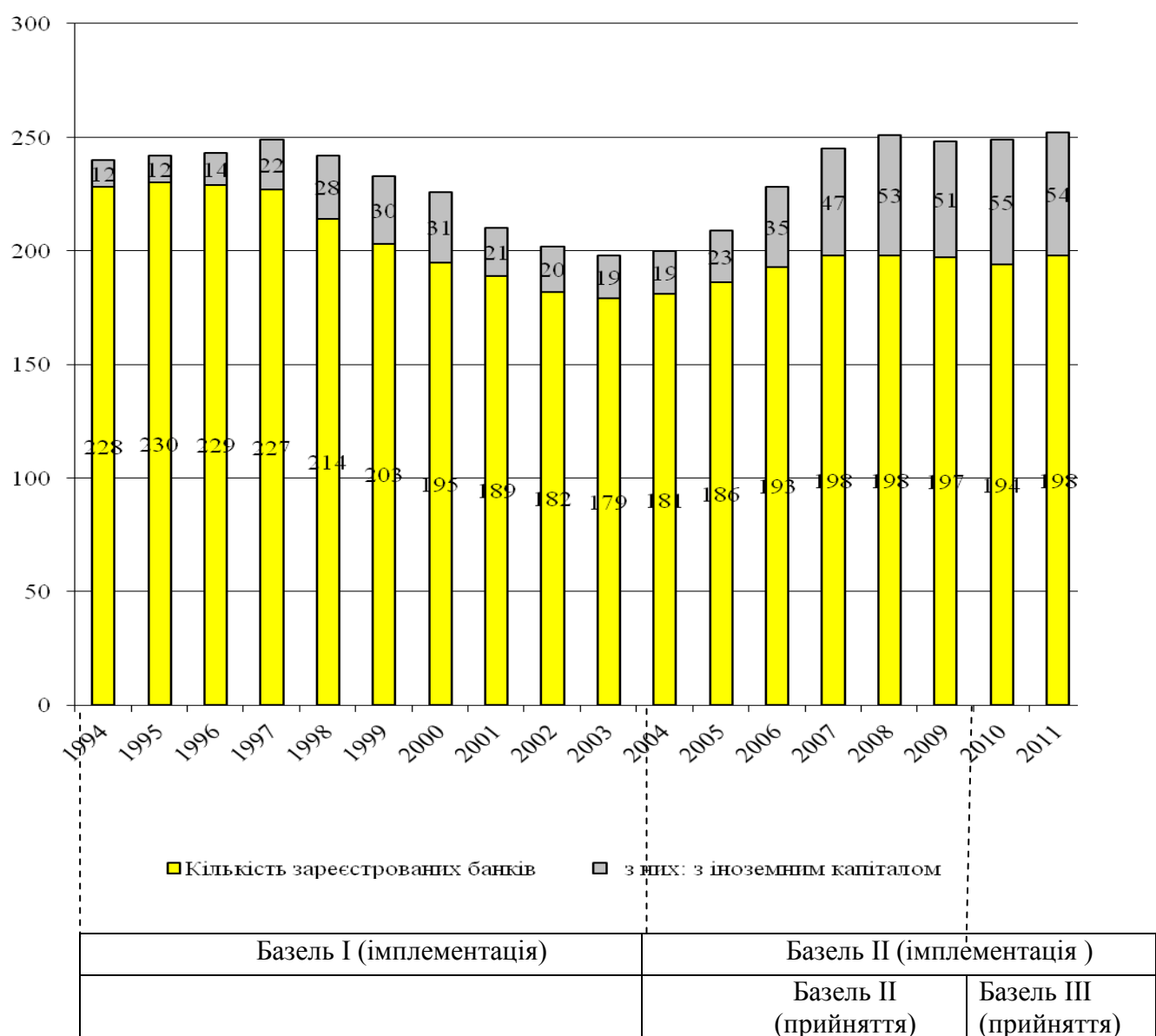
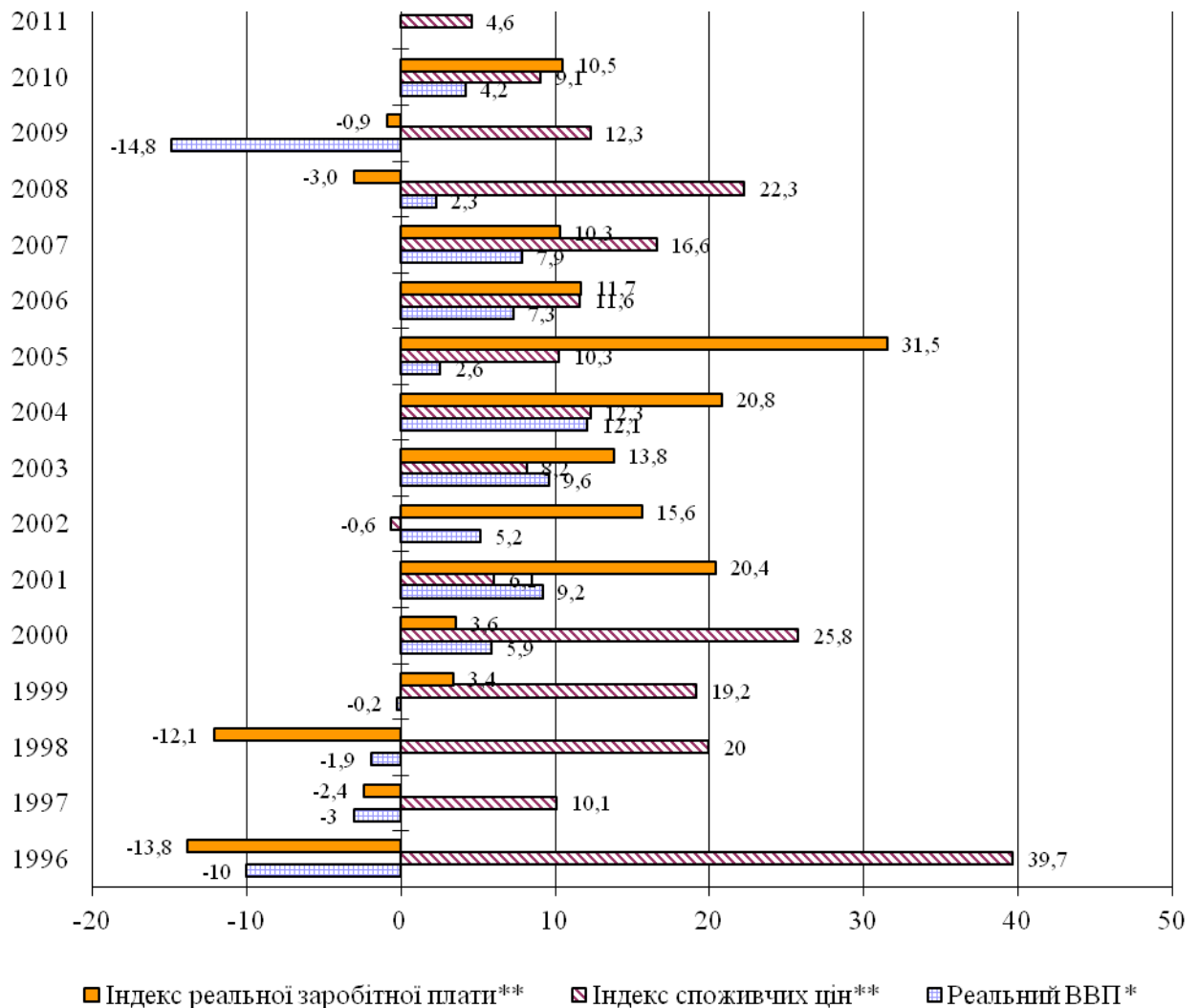

Рисунок 1 – Зміна кількості банків України на тлі впровадження в банківське законодавство вимог Базельського комітету, шт., побудовано за даними [7,8]

Гальмування процесу відновлення економіки України спричинено розгортанням світової фінансово-економічної кризи 1997-1998 рр., як результат – зниження в подальшому інвестиційної активності інвесторів, які з 2000 року почали масово вивозити капітал з ринків, що розвиваються, для економічного та фінансового відновлення країни походження капіталу. Вже в 2001 році число банків за участю іноземного капіталу скоротилося на 32% в порівнянні з 2000 роком і становило 21, в подальші роки їх кількість по інерції зменшувалася.

* до попереднього року;

** грудень до грудні попереднього року

Рисунок 2 – Темп приросту основних показників розвитку економіки за 1996-2011 рр., %, побудовано за даними [4,5]

Динамічний розвиток банківської системи в Україні протягом 2001-2008 рр. був зумовлений стабільністю цін, заробітних плат, підвищенням ефективності виробництва (рис. 1). Зміна економічного становища в країні та євроінтеграційне прагнення зобов'язувало корегувати банківське законодавство відповідно до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і стандартів задля підвищення якості процесу регулювання та нагляду за комерційними банками.

З метою "забезпечення стабільної діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності» набрала чинності Постанова НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні № 368 від 28.08.2001, що враховує основні рекомендації Базельського комітету до оцінки банківського капіталу та підготовлена з урахуванням Основних принципів ефективного банківського нагляду й Директив ЄС щодо питань фінансового сектору [10].

У зв'язку з стрімким розвитком банківського сектору Базель I піддавався певній корекції, здебільшого у сфері ризиків. З метою наближення до максимальної відповідності реаліям банківського бізнесу Базельським Комітетом у 2004 році була представлена нова версія Угоди про капітал – Базель II, яка містить розширений спектр банківських ризиків та удосконалену методики їх розрахунків, які направлені на стимулювання розвитку системи ризик-менеджменту банку; зосереджує увагу на взаємодії банків і регулюючих органів з питань забезпечення та підтримки капіталу на достатньому рівні та забезпеченні ринкової банківської дисципліни.

Першими кроками на шляху імплементації інноваційного директиву в практичну діяльність банків стало прийняття 2 серпня 2004 року Постанови Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України № 361, розробленої з урахуванням міжнародних вимог, зокрема Другої базельської угоди про капітал, які регламентують принципи корпоративного управління та ризик-менеджменту в банках [11].

У 2007 році внесено зміни до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [12] в частині врахування складових ринкового ризику під час визначення адекватності регулятивного капіталу банку відповідно до реалізації пропозицій Базель II.

Процес схвалення інструкції «Про порядок складання і оприлюднення фінансової звітності банків України» [13] від 27.12.2007 № 480 започаткував роботу щодо запровадження міжнародних вимог з питань дотримання ринкової дисципліни, у частині розкриття інформації про діяльність банків.

В цілому, кількість іноземних банків за 2002-2008 рр. збільшилася з 19 до 53. Посиленню експансії іноземного капіталу сприяло прийняття у 2006 році Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про банки і банківську діяльність" [14], відповідно до якого іноземним банкам надано право відкривати філії на території України. Закон містить перелік умов, за яких іноземним банкам дозволено відкривати свої філії, а також порядок здійснення їх діяльності. Прийняття цього Закону є важливою умовою для вирішення питання вступу України до СОТ, а також членства України в Європейському Союзі.

Отже, 2001 – I півріччя 2008 рр. характеризується бурхливим сплеском у розвитку національної економіки країни зумовлене розширенням ресурсної бази для її фінансування за рахунок припливу іноземних інвестицій в банківський сектор.

Наступним випробуванням для економіки України стали події, що негативно характеризували діяльність як економічної системи в цілому так і банківської діяльності зокрема і були зумовлені виникненням проблем на іпотечному ринку США. В умовах динамічного розвитку глобалізаційних процесів на фінансовому ринку та інтеграції національних економік до світової, криза швидко перекинулася на інші країни світу, включаючи Україну. На кінець 2008 року частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків складає 36,7% [8], що свідчить про залежність вітчизняних банків від закордонних і про неможливість ухилитися від процесів, які відбуваються на світовому фінансовому ринку. Також, протягом зазначеного періоду на тлі скорочення темпу приросту реального ВВП до 2,3%, зменшення реальної заробітної плати на 3%, підвищення рівня інфляції на 22,3% (рис. 2) зменшується ресурсний потенціал банківських установ, зростає частка проблемних кредитів, і як наслідок отримані збитки у розмірі 38,4 млрд. грн. у 2009 році та 13,0 млрд. грн. у 2010 році [8].

Будучи гарно диверсифікованими іноземні банки менш вразливі до різноманітних шоків потрясінь та здатні адаптуватися до зовнішніх та внутрішніх ризиків, а тому присутність їх на українському ринку не зменшилася, а навіть навпаки вони активізували свою діяльність шляхом поглинання проблемних національних банків.

Останні події, пов'язані з проблемами у фінансовому секторі світового масштабу, продемонстрували необхідність швидкого перетворення банківської системи. Такі зміни передбачалось зробити за допомогою нового документу, що отримав назву "Базель III". Основними методичними новаціями документа було: збільшення мінімального рівня статутного капіталу від 2 до 4,5% активів; підвищення мінімального рівня основного капіталу банку до 6% активів, встановлення співвідношення між капіталом банку та його активами, взятими з урахуванням кредитного ризику залишилося на рівні 8% активів (проте з урахуванням необхідності створення буферного капіталу в розмірі 2,5% статутного капіталу до 2019 року його розмір повинен становити 10,5%).

Сьогодні, для Національного банку України основними завданнями є максимально повна імплементація стандартів Базеля II. При цьому, в короткостроковій перспективі Базель III не зважаючи на його пріоритетність в контексті реалізації міжнародної інтеграційної політики залишається для національного регулятора орієнтиром для розвитку.

Таким чином, сформована діюча система державного регулювання банківської системи України повинна сприятиме ефективному управлінню потоками, як національного так і іноземного капіталу, виходячи з інтересів національної політики держави.

1. Про банк і банківську діяльність [Електронний ресурс] / Закон України від 20.03.1991 № 872-ХІІ, втратив чинність : / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=872-12>. – Нормативна база.

2. Про порядок створення, реєстрації комерційних банків і здійснення нагляду за їх діяльністю [Електронний ресурс] / Тимчасове положення Правління НБУ від 17.07.1992 № 16, втратило чинність : / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0016500-92>. – Нормативна база.

3. Положення про порядок видачі ліцензій на створення комерційних банків за участю іноземних юридичних та фізичних осіб [Електронний ресурс] / Постанова Правління НБУ від 07.02.94 N 24, втратила чинність : / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0024500-94>. – Нормативна база.

4. Про затвердження Положення про економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків [Електронний ресурс] / Постанова Правління НБУ від 21.12.1993 № 114, втратила чинність : / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0114500-93>. – Нормативна база.

5. Річний звіт Національного банку України за 2006 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm. – Нормативна база.

6. Сайт Державного комітету статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2005 року [Текст] // Вісник Національного банку України. – 2006. – №1 (199). – С. 70.

8. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] : / Національний банк України НБУ. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798. – Назва з екрану.

9. Д'яконова І. І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України [Текст] : монографія / І. І. Д'яконова. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 400 с.

10. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] / Постанова Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 : / Верховна рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. – Нормативна база.

11. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] / Постанова Правління НБУ від 02.08.2004 № 361 : / Верховна рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>. – Нормативна база.

12. Про внесення змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] / Постанова Правління

НБУ від 17.12.2007 № 458: / Верховна рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1424-07>. – Нормативна база.

13. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [Електронний ресурс] / Постанова Правління НБУ від 27.12.2007 № 480: / Верховна рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0032-08>. – Нормативна база.

14. Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» України [Електронний ресурс] / Закону України від 16.11.2006 № 358-16 : / Верховна рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/358-16>. – Нормативна база.